

**FUÂD KÖPRÜLÜ'NÜN İZLENİMLERİYLE
OXFORD'DA TOPLANAN XVII. BEYNE'L-MİLEL
MÜSTEŞRİKLER KONGRESİ (*)**

**Yazan: Müderris Köprülü-zâde Mehmed Fuad **
Çev: Yrd. Doç. Dr. Muammer Bayraktutar *****

Oxford İctimâ'î Beyne'l-Milel Müsteşrikler Kongresi'nin on yedinci toplantısıydı. İlk def'a 1873 senesinde Paris'de toplanan kongre sırasıyla Londra, Ptersbrug, Floransa, Berlin, Leiden, Viyana, Stockholm, Londra, Cenova, Paris, Roma, Hamburg, Cezayir, Kopenhag, Atina şehirlerinde toplanmış ve 1912'deki son Atina Kongresi'nde gelecek ictimâ'nın 1915'de Oxford'da olması kararlaştırmıştı. Araya Cihân Harbi'nin girmesi ve harb bittikten sonra da milletler arasındaki münâsebâtın tanzîmi için uzun zamanlar geçmesi kongrenin on üç sene te'hîrle toplanmasına sebep oldu.

Bunlardan Stockholm Kongresi'ne merhûm Ahmed Mithad Efendi, son Atina Kongresine de merhûm Ahmet Hikmet Bey Osmanlı Hükûmeti mümessili olarak iştirâk etmişlerdi. Diğer kongrelere hükûmetin resmen iştirâk edip etmediğini ma'a'l-esef bilmiyorum.

Son kongrenin tertîbi işlerini Oxford Dâru'l-funûnuna mensûb "Hind Tedkikâtı Enstitüsü" der-'uhde etmişti. Ekseriyesi Oxford'un Şark tedkikâtıyla tevaggul eden profesörlerden mürekkebe olmak üzere bir 'umûm-i kavmiyete bir de daha mahdûd a'zâdan mürekkebe bir fa'âl hey'et teşkîl etti. Usûlden olduğu vechile bütün hükûmetlere, dâru'l-funûnlara, akademilere, 'ilmî cem'iyetlere da'vetnâmeler gönderildi. Ayrıca bu işlerle 'alâka-dâr bütün mütehassısların iştirâkı ricâ edildi. Türkiye Cumhûriyeti ve İstanbul Dâru'l-funûnu da ayrı ayrı da'vetnâmeler aldılar ve kongreye resmî sûrette iştirâkı kabûl ettiler.

Kongre tertîb hey'etinin mesâ'isi parlâk sûrette neticelendi: Belçika, İngiltere, Danimarka, Mısır, Fransa, Almanya, Macaristan, İtalya, Japonya, Hollanda, Norveç, İran, Polonya, Portekiz, İsveç, Türkiye, Amerika devletleriyle Papalık, resmî murahhaslar göndermek sûretiyle iştirâk ettiler. Dâru'l-funûnlar arasında, İngiltere'nin birçok

---

* *Daru'l-Funûn Edebiyat Fakültesi Mecmû'ası*, c. IV, sy. 4, Teşrîn-i Evvel, 1928, s. 678-686.

** İstanbul Dâru'l-Funûn Edebiyat Fakültesi Reîsi.

*** Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi. mbayraktutar@kilis.edu.tr

dâru'l-funûnları, Almanyanın oniki dâru'l-funûnu bi'l-hassa göze çarpıyordu. Avrupa, Amerika ve Asya'nın altmış bir dâru'l-funûnu, on üç akademisi, elli iki ilmî müessesesi ayrı ayrı mümessiller yollamışlardı. Husûsî sûrette iştirâk edenlerle birlikte kongre a'zâsının yekûnu altıyüzden aşağı değildi.

Bütün bu cins kongrelerde mu'tâd olduğu üzere kongre daha evvelce dokuz şu'beye ayrılmıştı:

- I. Umûmî Kısım (Antropoloji, Etnografya, Kable't-Târîh Arkeolojisi, Mukâyeseli Esâtîr, Halkiyyât).
- II. Asuriyyât ve ona müte'allik sâ'ir sahalâr; Eski el-Cezire ve Eski Anadolu.
- III. Mısır ve Afrika.
- IV. Merkezî ve Şimâlî Asya, Tibet.
- V. Aksâ-yı Şark, Hind Çin'i, Malezya, Polinezya.
- VI. Eski Hind, Yeni Hind, Seylan, İnan, Ermenî, Kafkasya sahalârı Tedkîkâtı.
- VII. Ahd-i Atîk, İbrânî ve Âramî Tedkîkâtı
- VIII. İslâm ve Türk Târîhi, Lisân ve Edebiyât vb.
- IX. Şark San'atı.

Kongreye iştirâk edenlerin adedi ilk tahmînden pek fazla olduğu gibi, kongrede okunmak üzere hazırlanan tedkîknâmelerin mikdârı da pek çok olduğundan hey'et-i terfîbiyye esâsen çok geniş olan altıncı şu'beyi üçe ayırdı ve böylece şu'belerin adedi on bire iblâğ edildi.

Bu şu'belerde okunan tedkîkâtnâmelerin adedi bi'l-hassa dikkâte şâyândır:

Birinci şu'bede 27, ikinci şu'bede 22, üçüncü şu'bede 20, dördüncü şu'bede 7, beşinci şu'bede 22, altıncı şu'bede 34, altıncı şu'benin ikinci kısmında 24, üçüncü kısmında 26, yedinci şu'bede 20, sekizinci şu'bede 33, dokuzuncu şu'bede 27 rapor okunup münâkaşa edildi. Bu sûretle kongrede hemen hemen 250 kadar tedkîknâme mevzû' bahs oldu. Kongrenin zabıtnâmeleri intişâr ettiği zaman XVII. Oxford Müsteşrikler Kongresi'nin ne büyük bir fa'aliyet gösterdiği pek iyi anlaşılacaktır.

Kongre 27 Ağustos Pazartesi günü saat 21:00'de resmî sûrette açıldı. 'Ale'l-usûl nutuklar okundu ve resmî mümessillerin takdîm merâsimi icrâ edildi. Merâsimden sonra gece yarısına kadar devâm eden çay ziyâfesinde kongre a'zâsı birbiriyle tanışıp görüştüler. Orada uzun senelerden beri şahsen tanışmakta olduğumuz dostlara rast geldiğim gibi gıyâben tanışıp mektûblaşmakta olduğumuz halde şahsen görüşmemiş olduğumuz meslekdâşlarla da tanıştım. Kongrenin sâf ve samîmi 'ilmî havâsı içinde, dostluklar pek çabuk te'sîs ediverdi. Esâsen bu gibi

kongrelerin en büyük faydası da, şüphesiz bu şahsi mu'ârefelerdir. Salı sabahından itibaren şu'belerin ictimâ'ı başladı. Dinlenecek raporlar pek çok ve zaman darlığından günde üç ictimâ' yapıyordu. Sabahtan öğleye kadar öğleden sonra ve gece. Sabah ictimâ'ları 3-4 sâ'at, diğer ictimâ'lar ise 2 sâ'at kadar sürüyordu. Sâ'at üçle beş arasında ekseriyâ muhtelif çay ziyâfetleri vardı. Oxford'un tıbbi bizim eski medrese binâlarını hatırlatan kurûn-u vustâi binâları arasındaki ferâhlı, geniş ve güzel bahçelerde verilen bu ziyâfetler pek samîmi oluyordu. Öğle yemeklerinden sonra, kütübhâneleri, müzeleri, Oxford'un tarihi binâlarını gezmek için ba'zı tenezzühler tertîb edilmişti. Çarşamba günü Büyük Britanya Hükûmeti nâmına kongredeki resmî mümessiller şerefine büyük bir ziyâfet verildi. Böylece kuvvetli ve devâmlı bir sûrette çalışan kongre, Cum'a akşamı mesâ'isini bitirdi ve ertesi gün 11'de 'umûmî ictimâ' akdedilerek nihâî kararlar verildi. Nutuklar te'âtî edildi ve üç sene sonra Leiden'de toplanmak üzere kongrenin hitâmı i'lân olundu.

Oxford Kongresi'nde beni alâkadâr eden mevzû'lara aid mühîm raporları dinlemek üzere, vakit buldukça muhtelif şu'belere gidip istifâde ediverdim. Meselâ Fransa arkeoloji âlimlerinden meşhûr Focha'nın Belh Şehri Âsâr-ı Atıkası hakkındaki konferansını, Nikitin'in Urumiye havalisindeki Afşarlar hakkında tedkîkâtını dinleyebildim. Lâkin mesâ'isine doğrudan doğruya iştirâk ettiğim sekizinci İslâm- Türk Tedkîkâtı Şu'besi ictimâ'ları o kadar çoktu ki, bütün arzûma rağmen sâ'ir şu'belerde dinlemek istediğim bir tâkım konferanslarda bulunmak ma'a'l-esef kâbil olmadı. Meselâ programda Vadala isminde bir zâtın "Samsun Şehrinin Mazisi, Hâli, İstikbâli" adlı bir raporu ve yine Profesör Focha'nın "Afganistan'da Son Âsâr-ı Atıka Taharriyâtı" hakkında konferansı ve daha bu gibi yine alâka-dâr iden şeyler i'lân edilmişti. Ma'a'l-esef bunlara gitmek için vakit bulamadım.

Türk-İslâm tedkîkâtı şu'besinin re'isi Oxford Dâru'l-funûnunda Arab Lisânı ve Edebiyâtı müderrisi Profesör Margolius'du. Arab Lisânı ve Edebiyâtına ait birçok eski metinler neşretmiş ve muhtelif tedkîkâta bulunmuş olan bu fâzıl zât, şu'benin mesâ'isini cidden büyük bir mahâret ve nezâketle idâre etmiştir. Bizim şu'bede Fransa'nın, İngiltere'nin, İtalya'nın, Hollanda'nın ve bi'l-hassa Almanya'nın ve daha birçok memleketlerin ma'rûf İslâmiyât mütehassısları göze çarpıyordu. Herhâlde gerek iştirâk eden âlimlerin şahsî kıymet ve şöhrati, gerek ictimâ'larda okunan raporların kıymet ve keyfiyeti i'tibârıyla, sekizinci şu'be, bütün kongrenin en kuvvetli şu'belerinden birini teşkîl ediyordu. Umûmî alakayı celbeden raporlar okunduğu zamânlar, salonda elli kişiden fazla sâmiîn kitlesine tesadûf ediliyordu.

Yalnız şurasını esefle söylemek lâzımdır ki şu‘bemizde okunan raporlar arasında Türk tedkîkâtına aid olanlar fevka’l-âde mahdûd idi. Acem ve bi’l-hassa Arab tedkîkâtına nisbetle Türkoloji’nin bu kadar mahdûd bir dâirede kalması, bu husûsda bütün medeniyet dünyası karşısında bize terettüb eden ‘ilmî vazîfenin ehemmiyetini ve ağırlığını gösteriyor. “Anadolu Lehçeleri Tedkîkâtı Mes’elesinin Bugünkü Hâli”nden bahis bir rapor okuyacağı programda ‘i’lân edilen Polonyalı Profesör Kovalski kongreye iştirâk edemediği gibi, Osmanlı Târîhi’ne ait bir rapor okuyacak olan Alman müsteşriki Profesör Babinger de Oxford’a gelmemiştir.

Vatikan’dan gelen Papalık mümessillerinin reîsi Molla adlı ihtiyâr bir rahipti. Bu rahibin esâsen Türk olup sonradan Katolik dinini kabûl ettiğini İngiliz gazeteleri yazdılar. Bu zâtın Nâmık Kemâl’in meşhur Renan Müdâfaanâmesi hakkında bir rapor okuyacağı evvelce programda ‘i’lân edilmişti. Fakat bilmem neden, Molla bu raporunu kongrede okuyamadı. Öyle sanıyorum ki ‘ilmî bir mahiyette olmaktan ziyâde sırf Katolikliğin nokta-i nazarından dinî bir tenkîd mahiyetinde olan bu raporun okunmasına, kongre hey’eti râzı olmadı. Çünkü bu gibi ‘ilmî kongrelerde, böyle dinî ve i’tikâdî mahiyette münâkaşalar tamâmen memnû’dur. İşte bu i’tibarla kongrede, Türkoloji’ye aid mevzû‘ bahsedilen hemen yegâne mes’ele, benim “Harzemşahlar Devrinde Bir Türk Lisâncısı” adlı raporum oldu. Evvelce Türkiyât Mecmû‘ası’nın ikinci cildinde bundan bahsetmiştim. Burada rapor mevzû‘unu hulâsaten arz edeyim:

Rus Türkiyâtçılarından Melioransky 1900’da Türk Lisânına ait eski eserler hakkında gayet mühim bir tedkîk neşretmişti. Bu tedkîknâmede, İslâmiyetten sonra Türk Lisânına aid yazılan en eski eser olmak üzere Muhammed b. Kays isminde bir müellifin “Son Harzem Hikmetdârı Celâleddîn Namına Te’lif Etmiş Olduğu Kitâb” zikrolunuyordu. Melioransky’den sonra da Türk Lisânına aid eski eserlerden bahseden bir tâkim Macar ve Rus âlimleri ne Muhammed b. Kays hakkında ne de onun bu mühim eseri hakkında hiçbir ma‘lûmâta mâlik olmadığımızdan müteessifâne bahsettiler. İbn Muhanna adlı İlhanlılar devrinde yaşamış bir Arap lugatçısı üç beş sene evvel İstanbul’da tab‘ edilen Hilyetu’l-Lisân adlı eserinin iki yerinde bu Muhammed b. Kays’ın eserinden bahsetmiş ve Melioransky bunun mevcûdiyetini ondan öğrenmişti. Halbuki Türk Lisânına aid bu yedi asırlık eserin mahiyetini ve muahhar müellifler tarafından ondan istifade edilib edilmediğini öğrenmek Türk filolojisi itibariyle çok büyük bir ehemmiyeti hâizdir.

İşte Oxford'da okuduğum raporlarımın birinde, bu eski eser ve muharriri hakkında yeni bir takım ma'lûmât vermeğe muvaffak oldum. Muhammed b. Kays'ın te'lif ettiği lugat kitâbının yalnız İbn Muhanna'ya değil, sâir bir takım muahhar İran müelliflerine de ma'lûm olduğunu, bir takım İran lugat kitâblarında ondan doğrudan doğruya veya bi'l-vâsita alınmış ma'lûmâta tesâdüf edildiğini îzâh ettim. Sonra bu kitâbın isminin "Tıbyânu'l-Lugati't-Türkî 'alâ Lisâni'l-Kanklı" olduğunu yani Harzem'de büyük bir ekseriyet teşkil eden Kanklı Türklerinin lehçesini ihtivâ ettiğini de gösterdim. Ondandır da Muhammed b. Kays'ın şimdiye kadar zannedildiği gibi mechûl bir adam değil, bi'l-akıs o devrin çok ma'rûf bir âlimi olduğunu meydana koydum. Fi'l-hakîka bu adamın şahsı ve bir takım eserleri İran Filolojisi'yle iştigâl edenler arasında pek ma'rûf olduğu gibi, İran Sınâyi-i Edebiyesine ait pek mühim bir eseri de mukaddimen Avrupa'da tab' edilmişti. Öyle olduğu halde bu adamla Türkçe lugat yazmış olan Muhammed b. Kays'ın aynı adam olduğu şimdiye kadar anlaşılammıştı. İşte bu sûretle Türk Filolojisi'ne ait mechûl çok mühim mes'elelerden biri, birden bire iyice tenevvür etmiş oldu. Bu husûsda serdettiğim mulâhazaların kongrece hiçbir i'tirâza uğramadığını da ayrıca ilâve etmek isterim. Bu Fransızca raporum kongre zabıtnâmelerinde aynen intişâr edecektir.

Kongrede İran tedkîkatı ikiye ayrılmıştı: İslâmiyyetten evvelki İran tedkîkatıyla uğraşan şu'be ayrıydı. Bizim şu'bemizde yalnız İslâmiyyetten sonraki İran'a aid tarihî ve lisânî mes'eleler mevzû' bahs oluyordu. Bu tedkîkât Türklüğe ait tedkîklere nisbetle epeyce çoktu. Fakat Arab tedkîkatıyla mukâyese edilince, bunun da pek mahdûd kaldığı göze çarpıyordu. 'Umûmî bir fikir vermek için bunlardan da kısaca bahsetmek isterim:

Hollanda'nın genç ve kıymetli müsteşriklerinden Dr. Kramers "Eski İslâm Coğrafya Eserlerinde İran An'anesi" nâmında ciddi mühim bir rapor okuyarak ilk İslâm coğrafyacılarında mevcûd olan bir takım ma'lûmâtın Sâsânî Devri an'anelerinden kalmış olduğunu gösterdi. Eski İslâm coğrafyası hakkındaki tedkîkatıyla tanınmış olan Mösyö Gabriel Ferran da bunu te'yîd etti. Sonra İran Devleti nâmına kongreye iştirâk eden Mirza Muhammed Han Kazvînî eski İran şâ'irlerinden Bedr Câcermî'nin oğlu tarafından yazılmış pek mühim eski bir şi'ir mecmuası hakkında ma'lûmât verdi. Kıymetli neşriyyâtıyla Avrupa ilim âlemince öteden beri tanınmış olan bu fâzıl zâtın raporu bir nokta-i nazardan mühimdi. Hicri 141'de yazılan "Mûnisu'l-Ahrâr" nâmındaki bu şi'ir mecmû'ası, birçok eski İran şâ'irlerinin Fârisî şi'irlerini ihtivâ ediyordu ki bunlar arasında Türk oldukları isimlerinden derhal anlaşılabilir ve şimdiye

kadar isimleri işitilmemiş olan muhtelif Türk şâ'irleride mevcuttur. Bunlardan Hasanoğlu adlı bir Türk şâ'iri hakkında vaktiyle ben de tedkîkât da bulunmuş ve ona ait bir takım makâleler neşretmişim. Bu makâlelerde Hasanoğlu'nun Hicrî sekizinci asır başlarında yaşadığını mevcûd vesîkalarından istidlâlen tahmîn ediyordum. İşte Mûnisu'l-Ahrâr'ın meydana çıkması bu tahmînde hiç aldanmadığımı kat'iyetle meydâna koydu. Yine bu mecmû'ada Ömer Hayyâm'ın on iki rubâ'isi de mevcûddur ki şimdide kadar bilinen rubâ'îlerin en eskileri bunlardır. Alman müsteşriki Baron Rozen 1928'de Berlin'de Kavyani matba'asında basılan "Rubâ'îyyât-ı Hakîm Ömer Hayyâm" adlı eserinin zeylinde bunları derc etmiş olduğu gibi, ma'rûf İngiliz müsteşriki Sir Denisen Ross da bunları İngilizce tercümesini Londra Şark Lisânları Mektebi Mecmû'ası'nda neşretmişti.

Genç İngiliz müsteşriklerinden Mösyö Levy, Abdullah Ensârî'ye nisbet edilen eski bir Yusuf ve Zuleyha nüshası hakkındaki tedkîkâtından bahsetti ve bunun ona aid olamayacağını pek müdellil bir sûrette gösterdi. Bu sûretle eski bir hata ortadan kalkmış oldu. İran tedkîkâtı sahasında bunlara ilâve olarak bir de benim Ömer Hayyâm hakkında okuduğum rapor vardı. Fransızca metni kongrenin zabıtnâmelerinde tab' edilecek olan bu raporumda Hayyâm'a aid pek mühim yeni bir vesîkadan bahsettim.

Tebrîzli Yar Ahmed adlı bir müellif Hicrî 867 senesinde Hayyâm'ın 487 rubâ'isini toplamış ve buna Hayyâm'ın hayatına aid mühim ma'lûmâtı muhtevî bir de tercüme-i hâli ilâve etmiş, eski Osmanlı müelliflerinden muerrih Âlî ve son zamanlarda Hoca Fehîm bundan istifâde etmişler. Hüseyin Daniş Mirza, Rubâ'îyyât-ı Ömer Hayyâm adlı eserinin ikinci tab'ına ilâve ettiği bir zeyilde bu eserden bazı nakillerde bulunmuş, lâkin ya eserin lisânî ve tarîhî ehemmiyetini lâyıkıyla takdîr edemediğinden yahut eseri lâyıkıyla tedkîke vakti olmadığından ondan hiç istifâde edememiş. Hatta en garîbi bu nüshayı nerede gördüğünü bile söylememiş. İşte ben raporumda bu eserden bahsettim. Hayyâm'a ait şimdide kadar bilinen şeylerle bu eserin verdiği ma'lûmâtı tenkidî bir sûrette karşılaştırdım. Hatta kendi gördüğüm nüsha ile Âlî'nin ve Hoca Fehîm'in gördükleri nüshalar arasındaki farkları da gösterdim. Hayyâm'a ait tedkîkâtın Avrupa'da bi'l-hassa Anglosakson âleminde nasıl büyük bir alâka ile ta'kîb olunduğu ma'lûmdur. Bu i'tibârla benim verdiğim ma'lûmât da yalnız kongrede değil İngiliz yevmî matbûâtında da epeyce bir alâka uyandırdı. Kongrede de bu mes'ele etrafında bir takım suâller sordular. Hayyâm hakkında mühim tedkîkâta bulunan Danimarkalı müsteşrik Mösyö Christensen'in ahîran neşrettiği eserinde serdettiği mütâla'alar hakkında, sonra Hayyâm'a isnâd edilen rubâ'îlerin vusûki hakkında nokta-i nazarlarımı bi'l-hassa öğrenmek istediler. Lâzım gelen

cevâbları verdim. Berlin Umûmî Kütübhânesi Şark Yazmaları Şu‘besi Müdürü Dr. Vail de bu munâsebetle Hayyâm’a ait bir risâleden bahsetti. Okuduğum rapor böyle büyük kongrelerde okunması mu‘tâd bütün bu cins raporlar gibi muhtasar olduğundan bu mühim mes’eleyle dair Londra Şark Lisânları Mektebi Mecmû‘ası’na ayrıca bir makâle yazmamı, bu mektebin fâzıl müdürü Sir Denisen Ross büyük bir nezâketle iltimâs etti. Ben de bu arzûyu ma‘a’l-memnûniyetle is’âfa çalışacağımı söyledim.

Hayyâm’ın rubâ‘îlerini ihtivâ eden en eski nüsha Oxford’da Bodleian Kütübhânesi’nde bulunan nüshadır ki Hicrî 865’de yazılmıştır. Yalnız 185 rubâ‘îyi muhtevîdir. Halbuki benim kongrede bahsettiğim nüsha, bundan ancak iki sene sonra yazıldığı halde 487 rubâ‘îyi ihtivâ etmektedir. İşte bu îzâhtan sonra Hayyâm merâklılarının bu yeni vesikaya karşı neden bu kadar kuvvetle alâkadâr oldukları çok kolaylıkla anlaşılır ümidindeyim.

İşte bu muhtıralar istisnâ edilince, bizim şu‘bede okunan sâir raporlar hemen kâmilten Arap tedkîkâtına aitti. Beyrut Cizvit Mektebine mensûb Mösyö Boyij (?) Arab skolastiklerinin eserlerini Arabca tenkîdli metni ve Fransızca tercümesiyle birlikte ihtivâ edecek bir külliyyât hazırlamakta olduklarından bahsetti. Kurûn-u Vustâ Felsefe Tarîhi i‘tibâriyle pek mühim olan bu teşebbüsü kongre büyük takdîr ile karşıladı. Berlin Şark Lisânları Mektebi’nin fâzıl müdürü Profesör Mitovich tıbbâ aid bi’l-‘umûm eski İslâm metinlerini ihtivâ edecek diğer yeni bir külliyyât programından bahsetti ve Almanya’da Tıp Tarîhi tedkîkâtıyla mütevaggil muesseselerin bu teşebbüsle şiddetle alâkadâr olduklarını söyledi. Kongrede bu teşebbüsün büyük bir ehemmiyeti hâiz olduğunu muttefikân tasvîb etti.

Şu‘bemizde Arab tedkîkâtına dâir okunan raporların sadece mevzû‘larından bahsetmek bile uzun sürer. Yalnız şunu kaydedeyim ki meşhûr İtalyan müsteşriki Profesör Nallino’nun raporu İslâm Hukuku Tarîhi i‘tibâriyle pek mühimdi. ‘Umûmî Hukuk Tarîhiyle uğraşan bütün âlimler şimdiye kadar eski bir Süryanî Hukuku mevcûd olduğunu ve İslâm Hukuku üzerinde bunun büyük te’sîrâtı bulunduğunu kabûl ediyorlardı. Halbuki Profesör Nallino, Süryanî Hukuku diye bilinen şeyin eski ve orijinal bir şey olmayıp İslâm eserlerinin tercümesinden ibâret olduğunu müdellelen isbât ederek bu iddi‘ânın tamâmen esassız olduğunu meydâna çıkardı.

Kongrede cereyân eden bir hâdiseye, memleketimizi alâkadâr etmesi dolayısıyla bi’l-hassa zikretmek isterim. Genç ve kıymetli Alman müsteşriklerinden Dr. Schacht İstanbul kütübhânelerindeki pek nâdir bazı

yazmalar hakkında mühim îzâhât vererek kongrede büyük bir alâka uyandırdı. Fi'l-hakîka İstanbul eski kütübhânelerinin ihtivâ ettiği yüz bine yakın yazma Arab, Acem, Türk eserleri sayesinde İslâm tedkîkâtı için hâlen en mühim merkez mâhiyyetini muhâfaza etmektedir. Ne Avrupa'da ne de İslâm dünyasının diğer sahalarında İstanbul kütübhâneleriyle mukâyese edilecek bir ma'lûmât hazînesi mevcûd değildir. Türklerin eski asırlarda da İslâm dünyasının ilmen en müterakkî bir unsuru olduğu bununla sâbittir. Türkiye'de Cumhûriyet idâresinden evvel bu kütübhânelere lâıyıkıyla istifâde etmek, hele Avrupa ilim adamları için pek müşküldü. İşte kütübhânelerimizin o zaman ki fecî hâlini bilen ve o zaman uğradıkları büyük müşkilâtı hatırlayan bâzı müsteşrikler, Dr. Schacht'ın beyânâtından sonra söz alarak bu eski vaz'iyetten şikâyet ettiler. Ben buna karşı Cumhûriyet idâresinin kuruluşundan sonra, kütübhânelerimizin bütün ilim erbâbı için açık olduğunu, beyne'l-milel ilmî te'âmullere bütün Avrupa memleketleri gibi Türkiye Cumhûriyeti'nin de tamamen ri'âyetkâr bulunduğunu, gerek Ma'ârif Vekâletimizin gerek İstanbul Dâru'l-funûn'unun bu husûsda ilim adamlarına a'zamî muzâhirâtta bulduklarını söyledim ve sözlerime delil olmak üzere de son senelerde İstanbul'u ziyâret etmiş yahut Türkiyât Enstitüsü vâsıtasıyla kütübhânelerimizden istifâdeye muvaffak olmuş muhtelif müsteşrikleri gösterdim. Esasen Dr. Schacht da raporunda bu teshîlâtan kemâl-i şükrânla bahsetmişti. Bu sözlerim kongre a'zâsı tarafından çok harâretle alkışlarla karşılandı. Cumhûriyetimizin ilmî mesâ'ie karşı gösterdiği bu samîmî alâka ve muzâhirâtan pek memnûn ve mütéhassis oldular.

Mütâla'ama son verirken, böyle mühim bir kongrede Türkiye Cumhûriyeti'ni ve İstanbul Dâru'l-Funûnunu temsîl gibi şeref-i nisbetinde mes'ûliyetli ilmî bir vazîfeyi uhdeme tevdi sûretiyle hakkımda çok büyük bir i'timâd gösteren Hükûmet-i Cumhûriye'ye ve İstanbul Dâru'l-Funûnuna şükrân ve minnetlerimi tekrâr etmek mecbûriyetindeyim.